

09.06.2017

Innledning og velkommen til konferansen «[Offentlighetens grenser: Truer utstøting og selvsensur ytringsfriheten?](#)»

Av Frank Rossavik

God morgen.

Det er en glede å få ønske velkommen til en konferanse som markerer slutten for prosjektet «Status for ytringsfriheten i Norge 2015-2017», også kjent som Fritt Ords monitorprosjekt.

Men – slutt og slutt – det er runde nummer to som avsluttes. Til høsten vil styret i Fritt Ord evaluere og sannsynligvis beslutte å lyse ut midler for en ny periode, og da vil også andre forskningsinstitusjoner kunne søke.

Vi har et ønske om å undersøke nye temaer og samtidig fortsette å analysere enkelte temaer over tid.

Da Fritt Ord tok initiativet til prosjektet, var vi naturligvis på det rene med at situasjonen for ytringsfriheten i Norge er bedre enn i nesten alle andre land.

Likevel var det mange spørsmål å stille: Hvor høyt rangeres ytringsfriheten av folk når den settes opp mot andre hensyn?

Hvor sterkt er egentlig vernet for varsling i arbeidslivet?

Er ytringsfriheten et privilegium for en elite, mens store grupper – herunder etniske og religiøse – sjelden slipper til?

Hvor mye finnes av sensur og selvsensur, og hvilke konsekvenser er det rimelig å snakke om?

Hvem setter grenser for hva – og hvordan håndheves grensene?

Alle som bruker tid på ytringsfrihet, oppdager at undertemaene er uendelig mange. Dessuten blir det å analysere ett av dem for seg, ofte som å prøve å spikre gele på veggen. Spørsmålene er vanskelige å isolere fordi de henger tett sammen med andre.

Jeg vil tippe at også forskerne her i dag har vært borti denne tanken.

Noen svar på spørsmålene kom frem i den første fasen av undersøkelsen, gjennomført i 2013 og 2014. Flere svar er kommet i annen runde, den som nå avsluttes og som vi skal få høre om i dag.

Bakteppet for mange av diskusjonene om ytringsfriheten er internasjonale begivenheter – eller snarere katastrofer – der friheten og dens grenser er blitt direkte tematisert. Rushdie-saken, Muhammed-karikaturene og attentatet mot Charlie Hebdo er de mest kjente.

Men også andre saker er interessante i bildet: det fascistisk motiverte eller inspirerte massedrapet i Norge i 2011, de mange store og små islamistisk motiverte eller inspirerte drapsraidene de siste årene, samt – på en annen måte – høyrepopulismens oppsving, inkludert valget av Donald Trump til USAs president i fjor.

For min del var striden om Muhammed-karikaturene fra årsskiftet 2005/06 og fremover den skjellsettende.

Det er den hardeste debatten jeg har tatt del i. Aldri har det stått så mye på spill for meg.

Likevel, sett i ettertid fortøner debatten om Muhammed-karikaturene (minus volden, vel å merke) seg nærmest idyllisk.

Grovt sagt sto den mellom to sider, der begge mente at ytringsfrihet er bra og at fordømmer mot muslimer ikke er bra. Vi var uenige om hvor grensene gikk.

Det var ingen liten uenighet, selvfølgelig, for diskusjonen handlet jo også om hva ytringsfrihet egentlig er, hvem friheten er til for, hvor viktig den er.

Og den handlet om religion: angrep Kurt Westergaards tegning, for det var egentlig bare den det handlet om, religionen islam eller troende muslimer?

Er religioner primært uttrykk for menneskers følelsesliv eller er de mest av alt maktideologier. Eller – slik jeg spissformulerte det den gangen – «makt forkledd som følelser».

Men det var i alle fall en diskusjon med noenlunde enighet om premissene. Begge sider prøvde stort sett å argumentere saklig og med rot i fakta, om enn med føleriske innslag.

Jeg opplevde det også som en diskusjon der partene – om enn med spetakkel – søkte en enighet.

Diskusjonen var nesten habermasiansk, nå sett i ettertid, men med betydelige innslag av andre teorier om det offentlige rom, teorier som er fremmet for å kritisere Habermas' ideal.

Bernard Enjolras har en interessant drøfting av teoriene i den foreliggende bokens sluttkapittel.

Diskusjonen er ikke over, men jeg pleier å si at den foreløpige løsningen ble slik: Min side vant i prinsippet, de fleste er nå enige om at karikaturene var legitime, i det minste innenfor ytringsfrihetens rammer, og det er enighet om at også islam og muslimer må tåle spott og harselas.

De andre vant i praksis, for det forekommer ikke lenger satire rettet mot noen religioner i norske allmenntidier og knapt nok andre steder i den vestlige verden.

Man kan fundere over hva tilbakeholdenheten skyldes, men religionene har nå de facto et sterkere vern mot satire enn andre typer makt og ideologi.

Sett fra min synsvinkel, ble det altså et nederlag. Ytringsfriheten er svekket på et viktig punkt. Det er ille.

Men nederlaget er ikke endelig, for debatten fortsetter i nye former – og den har hatt en rekke følgevirkninger, positive som negative.

Forskningsarbeidet vi får presentert i dag handler om noen av dem. Kjernen i arbeidet, slik jeg tolker det etter en hastig lesning, og sikkert med journalistens kjente evne til overforenkling, er at ytringsfrihetens grenser ikke kan defineres i absolutter.

Grensene åpenbarer seg i en slags løpende forhandlingsprosess på mange arenaer og – nær sagt selvfølgelig – uten klare svar.

For meg er en av de viktigste følgevirkningene at det offentlige rom i Norge er endret.

Inntil karikaturstriden, fantes det bare få aktive muslimer eller personer med muslimsk bakgrunn i norske debatter. De fleste var imamer eller andre konservative.

I dag er feltet bredt, i alle slags yrker, langs hele spekteret fra reaksjonær til liberal. Mange – ikke bare de mest liberale – deler nå mitt syn på ytringsfrihet.

En av dem er Hadia Tajik, Arbeiderpartiets nestleder, som – om vi har litt flaks – en gang kan bli partiets leder.

For to og et halvt år siden møtte jeg Tajik til debatt i Stavanger om ytringsfrihetens grenser. Jeg fryktet det verste, helt uten grunn.

I den grad det finnes en forskjell, er Tajik mer kompromissløs enn meg i forsvaret for ytringsfriheten.

Ulempen var at hun fikk ordet før meg, så jeg måtte i gang med å improvisere et nytt innlegg.

Dette var like før landsmøtet der Ap skulle velge Jonas Gahr Støre til partileder og Hadia Tajik til nestleder.

Det første jeg sa da jeg fikk ordet, var at jeg beklaget at Tajik skulle bli nestleder, for hun burde heller ha blitt leder.

Støre er jo av en helt annen støpning hva dette temaet angår.

Senere intervjuet jeg Hadia Tajik og spurte hva ytringsfrihet var. Svaret lød slik:

«Ytringsfrihet er å kunne rive hverandres meninger, ideer, religioner og ideologier i fillebiter. Vi må respektere hverandre som mennesker, men vi trenger ikke respektere hverandres standpunkt, verdi- eller livssyn. Det er slik vi modnes som enkeltmennesker og som samfunn: Ved å argumentere og motargumentere, altså ytre, tenke og ytre på ny. Det kan gi ny innsikt og utsikt.»

Det kommer nye runder om ytringsfrihet og religion og grenser. Jeg er ikke så pessimistisk med tanke på dem.

Når jeg kaller karikaturstriden for idyllisk, er det fremfor alt i sammenlikning med diskusjonene vi har i dag.

USA har fått en president som løy i ett kjøør under hele valgkampen og som fortsetter å lyve fra kontoret sitt i Det hvite hus.

Donald Trump ble båret frem av en bevegelse, som nok ble mobilisert delvis av reell urettferdighet og mangler i det amerikanske samfunnet, men som også utmerker seg på andre måter:

Disse folkene er ikke opptatte av hva som er sant, kun av hva de selv vil skal være sant.

De er opptatte av egen ytringsfrihet, men ikke av andres – og slett ikke minoritetsgruppers.

De behandler ikke meningsmotstandere med respekt og søker ingen felles forståelse.

De lar ofte hatet flyte fritt.

Trumps seier er ikke det eneste uttrykket for denne spesielle populismen. Vi har den i Europa også, i politikken i mange land, samt i både allmenne og såkalt sosiale medier. Jeg får den i eposter hver dag.

Tiden tillater ikke å gå langt inn i dette nå, men det er ganske opplagt at utviklingen representerer nye utfordringer for oss som mener en vid ytringsfrihet er en forutsetning for et godt samfunn:

Hvordan forsvare også ekstreme ytringer, når de som kommer med ytringene ikke interesserer seg for verken sannhet eller hva andre mener?

Hva skjer når de som ytrer seg mener at hat er bra, når de ikke tar korrektiver?

Og når debattklimaet blir slik at moderate, fornuftige mennesker ikke lenger orker å delta?

Dette får – kanskje – bli et tema for senere forskning, for senere konferanser.

På denne er vi nå spente på hva forskerne bak denne boken har funnet frem til.

Takk for meg.